

Homo celebrans Jan Jáchym ze Žerotína

Petra Vokáčová

Je tomu právě čtvrtstoletí, co historik Josef Válka označil v reminiscenci na dílo Johanna Huizingy spontánně slavícího dějinného člověka termínem *homo festivans*.¹ S odkazem na svou starší studii, publikovanou s muzikologem a hudebním skladatelem Milošem Štědrněm,² shrnul Válka na přelomu milénia v příslušně monograficky laděném sborníku obecné teze k dějinám slavností v takřka nadčasovém stylu, daleko přesahujícím teritoriální rámec českého i středoevropského prostoru. Upozornil na důležitost posvátné složky festivit, na jejich tradiční využívání mocí pro potřeby legitimizace a vizualizace a pokusil se rovněž o vymezení obsahu pojmu, aby v důsledku konstatoval, že „je velmi problematické usilovat o obecnou definici slavností, která by měla poznávací smysl, zejména v době, kdy výzkum historických slavností je v plném proudu.“³

Skutečně spolu s tím, jak francouzští a další historikové „objevili“ v poslední třetině 20. století téma festivit, pěstované dotud spíše jen v kruzích sociologie, antropologie, etnologie, uměnovědy či kulturních dějin, vzniklo a nadále vzniká i ve středoevropské a české historiografii množství prací toho druhu.⁴ Kromě legitimizačního účelu slavností byla nově zdůrazněna jejich funkce komunikační a memorativní.⁵ Výpovědi diplomatických či cestovních relací

¹ VÁLKA, Josef: *Homo festivans*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000, s. 5–19. Srov. HUIZINGA, Johan: *Jeseň středověku*. Z anglického autorizovaného vydání s přihlídnutím k neskrácenému holandskému originálu přeložil Viktor Krupa, verše přebásnil Ivan Mojík. Bratislava 1990; TÝŽ: *Homo ludens. O původu kultury ve hře*. Z německé verze holandského originálu přeložil Jaroslav Vácha. Praha 1971.

² VÁLKA, Josef – ŠTĚDRŇ, Miloš: *Svátky a slavnosti v dějinách kultury*. Opus musicum 17, 1985, s. 289–297.

³ VÁLKA, J.: *Homo festivans*, s. 8.

⁴ Např. VOCELKA, Karl: *Habsburgische Hochzeiten 1550–1600. Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*. Wien – Köln – Graz 1976; LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579–1580*. Z francouzského originálu přeložila Jana Smutná-Lemmonierová. Praha 2001; VÁLKA, Josef: *Barokní slavnosti*. In: HOJDA, Zdeněk (ed.): *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Sborník příspěvků z pracovního zasedání 5. 3. 1991. Praha 1992, s. 53–63; PEŠEK, Jiří: *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*. In: *Pražské slavnosti a velké výstavy*. Praha 1995, s. 7–27.

⁵ HRBEK, Jiří a kol.: *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*. Praha 2021, s. 101–180.

a opusů ceremoniální vědy vrcholného baroka inspirovaly k možné typologii soudobých imperiálních festivit.⁶ Stranou dějepiseckého zájmu nezůstalo ani slavení v rámci církevní, univerzitní nebo měšťanské společnosti, a stejně tak se zrodila řada děl věnovaných zábavám šlechty.⁷ Příslušníci nobility, potažmo její užší společenské špičky nazývané aristokracií a považované dle soudobých měřítek za sociální a hospodářskou elitu, nejenže totiž slavili hojně v rámci své domény, rodiny, příbuzenstva a přátel, ale byli to také oni, kdo spoluutvářeli slavnosti vladařova dvora participující jak na povyražení, tak propagandě vládnoucí dynastie.⁸ A co je z pohledu historika nejdůležitější, současně díky svému vzdělání, ekonomickému zázemí a politickému vlivu měli zájem a – na rozdíl od chudších vrstev – i prostředky zvěčnit tuto skutečnost v písemných a obrazových svědectvích.

Vynikající příležitost, jak rozšířit dosavadní představy o kultuře šlechtických festivit v raně novověké habsburské monarchii, nabízí případ Jana Jáchyma ze Žerotína. Aristokrata, jenž uměl slavit stejně dobře z radosti jako z nutnosti, ať už to bylo na venkově, ve městě či na panovnickém dvoře. Jan Jáchym prožil bezmála padesát let mezi Velkými Losinami a blízkými državami,

⁶ SMÍŠEK, Rostislav: *Slavnosti a zábavy na dvoře Leopolda I.* In: FAJTLOVÁ, Kateřina – KINDL, Miroslav (eds.): *Koně v piškotech. Slavnosti na dvoře císaře Leopolda I.* Olomouc 2017, s. 11–13.

⁷ Např. VLNAS, Vít: *Jan Nepomucký. Česká legenda.* Vydání druhé, podstatně rozšířené a přepracované. Praha – Litomyšl 2013; BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Slavnosti*; FEJTOVÁ, Olga – MAŘÍKOVÁ, Martina – PEŠEK, Jiří (edd.): *Město se baví – od středověku do roku 1848. Praha jako centrum kulturního života.* Praha 2021. Ke šlechtickému prostředí třeba STRÁKOVÁ, Theodora: *Hudba na brtnickém zámku v 17. století (Příspěvek k historii zámeckých kapel na Moravě).* Časopis Moravského musea, vědy společenské 50, 1965, s. 183–202; CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Brněnské hostiny u nejvyššího zemského komorníka na konci 17. století.* In: CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – KNOZ, Tomáš (edd.): *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Váškovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám.* Brno 1999, s. 489–499; SOCHOROVÁ, Ludmila: *Ze zámeckých holdovacích slavností doby baroka.* In: ŠORMOVÁ, Eva – KUKLOVÁ, Michaela (edd.): *Miscellanea theatraalia.* Sborník Adolfu Scherlovi k osmdesátinám. Praha 2005, s. 189–205.

⁸ Např. VOCELKA, Karl – HELLER, Lynne: *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie.* Graz – Wien – Köln 1997, zejm. s. 179–287; VOCELKA, Karl: *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat.* Wien 2001, s. 185–234; SMÍŠEK, Rostislav: *Leopold I., Markéta Tereza Španělská a Ferdinand z Dietrichsteina. Návštěva císařské rodiny v Mikulově roku 1672 jako prostředek symbolické komunikace.* In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku. České Budějovice 2007*, s. 65–111; VÁCHA, Štěpán – VESELÁ, Irena – VLNAS, Vít – VOKÁČOVÁ, Petra: *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723.* Praha – Litomyšl 2009; BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (eds.): *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii 1526–1740.* Praha 2017, zejm. s. 477–638; TÍŽ: *The Representation of Royal Majesty in Ceremonies at the Early Modern Habsburg Courts.* Opera Historica 23, 2022, č. 2, s. 205–226.

kteřé vlastnil, dále Vratislaví, v níž navštěvoval rodinné příbuzné a později i své studující syny, Brnem, kam dojížděl na zasedání zemského sněmu a soudu, a Vídní, kde sloužil jako skutečný císařský komorník. Z jeho deníku, zkoumaného pro léta 1704–1716, lze přitom vyčíst odpovědi na řadu relevantních otázek: Jakých slavností a ceremonií se hrabě doma a na cestách účastnil? A kdy více spontánně a kdy povinně – případně kdy vůbec ne a proč? Navíc Žerotínovo vlastnoručně psané diárium prozrazuje, kterak právě festivity integrovaly šlechtice z provincie do kosmopolitní dvorské společnosti. A jak takový barokní dvořan v oslavách převracel zákonitosti zábavy i času.

Jan Jáchym pocházel z losinsko-vízmberské větve žerotínského rodu.⁹ Byl mladším synem Přemka III. ze Žerotína a Alžběty Juliány rozené z Oppersdorfu. Rodiče ztratil velmi brzy, přibližně od šesti let jej spolu se starším bratrem Maxmiliánem Františkem¹⁰ vychovávala teta Angelina Sibyla z Galle. V roce 1686 byl prohlášen plnoletým, načež absolvoval – patrně dvouletou – kaválířskou cestu.¹¹ Po návratu ho roku 1688 císař Leopold I. jmenoval přísedícím moravského zemského soudu a zároveň císařským komorníkem.¹² Mezi skutečné císařské komorníky se Jan Jáchym zařadil jmenováním do služeb

⁹ Jan Jáchym svobodný pán, od roku 1706 hrabě ze Žerotína *1. 4. 1667 †8. 5. 1716. K jeho osobnosti a životnímu osudům SEHNAL, Jiří: *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*. Časopis Matice moravské 119, 2000, č. 2, s. 367–389; STONIŠOVÁ, Mariana: *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Život šlechtice na počátku 18. století*. Genealogické a heraldické informace 14, 2009, s. 40–54; VEVRKOVÁ, Klára: *Každodennost barokního šlechtice ve světle jeho deníkových záznamů – sonda do deníku Jana Jáchyma ze Žerotína v letech 1704–1706*. Olomouc 2014 (nepublikovaná bakalářská práce); VOKÁČOVÁ, Petra: *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka* (kapitola Sluha tří pánů. *Skutečný císařský komorník Jan Jáchym ze Žerotína*). Praha 2014, s. 96–157; LASZTOVICZA, Pavel: „Po vykročení duše mé, tělo mé poručím zemi“ Žerotínové a jejich věci poslední v letech 1650–1750. Olomouc 2023 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

¹⁰ K jeho osobnosti a domácnosti blíže LASZTOVICZA, Pavel: *Dvůr Maxmiliána Františka ze Žerotína ve Valašském Meziříčí a Loučném nad Desnou na přelomu 17. a 18. století*. Olomouc 2021 (nepublikovaná bakalářská práce). K Maxmiliánově smrti nejnověji TÝŽ: „Toto ráno dorazila trudná zpráva o skonu mého bratra...“ *Poslední věci a pozůstalost Maxmiliána Františka Antonína ze Žerotína*. Děkuji autorovi za laskavé poskytnutí pracovní verze studie, jakož i zprostředkování ilustrací č. 1, 2 a 10 k mému stávajícímu článku.

¹¹ Císař Leopold I. prohlašuje Jana Jáchyma ze Žerotína plnoletým, Vídeň, 28. 2. 1686, Zemský archiv v Opavě, pracoviště Olomouc (ZAO), Rodinný archiv Žerotínů – Bludov (RAŽ), inv. č. 29, sign. I/11, kart. 4.

¹² Diplom, jímž císař Karel VI. potvrzuje Janu Jáchymovi ze Žerotína hraběcí titul pro České království, Vídeň, 4. 4. 1712, ZAO, RAŽ, inv. č. 36, sign. I/4, fasc. 2, fol. 5r; oznámení Gundakera z Ditrichštejna Janu Jáchymovi ze Žerotína o jeho jmenování císařským komorníkem, Vídeň, 27. 11. 1688, tamtéž, inv. č. 308, kart. 24, fol. 12–13.

mladého římského krále Josefa Habsburského až v roce 1697, respektive složením přísahy začátkem následujícího roku.¹³

Na základě dědického narovnání s bratrem připadlo mladšímu Žerotínovi panství Losiny (dnešní Velké Losiny), Třemešek a rovněž Kamenice ve Slezsku (dnes polská Stara Kamienica). K tomu zakoupil Jan Jáchym od Maxmiliána roku 1700 Vizmberk (dnešní Loučnou nad Desnou) a po bratrově smrti (1706) zdědil se souhlasem olomouckého biskupa lenní statek Meziříčí (dnešní Valašské Meziříčí). Rodové nemovitosti v roce 1710 ještě rozšířil příkoupem Bludova, Chromče a Bohutína. S manželkou Luisou Vilemínou svobodnou paní z Lilgenau vyženil slezské panství Prusy a zplodil celkem šest dětí, z nichž se však dospělosti dožil pouze jediný syn a jediná dcera.¹⁴

Vlastní pozemkové državy udávaly primární rámec Žerotínovu pohybu v prostoru. Akční rádius hraběte sahal však mnohem dál díky širokým příbuzenským a přátelským vazbám a stejně tak i řečeným povinnostem vůči zemi a monarchii. Jak zevrubně vypovídá jeho deník,¹⁵ pohyboval se Jan Jáchym v celé oblasti mezi Velkými Losinami, Vratislaví, Brnem a Vídni pravidelně a pravidelně tu také, jak doma, tak na cestách, slavil. V Losinách se pořádaly hostiny, divadelní a hudební představení, výjimečně také ohňostroj. Hrabě zde trávil s rodinou – alespoň v některých letech – společné Vánoce či třeba mikulášský svátek.¹⁶ Často se tu zpívalo, tančilo, hrály kuželky, biliár, karetní hry.¹⁷ Společnost, pozvanou na zámek ať už k ušlechtilé zábavě nebo obyčejným pijatkám, Žerotín při takové příležitosti rád provázal svou rezidencí a rovněž brávil na lov. Svému diáriu nejednou svěruje, že mezi přáteli z řad nobility se dokázal oddat vskutku nespoutanému veselí. Jako třeba v tomto zápisu: „Dnes ráno jsme hráli biliár, pak šli k tabuli, odpoledne strávili

¹³ Dekret císaře Leopolda I. Janu Jáchymovi ze Žerotína o jeho jmenování skutečným císařským komorníkem, Vídeň, 11. 11. 1697, ZAO, RAŽ, inv. č. 308, kart. 24, fol. 14–15; *Hofstaat König Josephs I.*, 1685 [později doplněno], Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Hofarchiv, Obersthofmeisteramt (OMeA) – Hofzeremonielldepartement, Sonderreihe, inv. č. 188, fol. 125rv; *Hoffstatt Ihro Römisch Kayl., auch In Hispanien, Hungarn und Böhmeib Königl. Maytt. Caroli VI., So dem Obrist-Hoffmaister subordiniert*, [před/ nebo 1716 – asi 1720], ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Handschriften, sign. 217, s. 52. Srov. PICKL VON WITKENBERG, Wilhelm: *Kämmerer-Almanach. Historischer Rückblick auf die Entwicklung der Kämmerer-Würde*. Wien 1903, s. 121.

¹⁴ VOKÁČOVÁ, P.: *Příběhy*, s. 98; LASZTOVICZA, P.: *Dvůr*, s. 45; TÝŽ: „*Toto ráno*“, s. 5, 11.

¹⁵ Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, ZAO, RAŽ, inv. č. 445, sign. V-2275/1-21 (deník), 1704–1716, knihy č. (sv.) 58–79.

¹⁶ Deník, 6. 12. 1704, sv. 58, fol. 90r: „Abents mit denen Kindern undt Nicolaus mihr ein shpas gemacht.“

¹⁷ Viz zejm. studii SEHNALA, J.: *Deníky*, zaměřenou na muzikologickou analýzu Žerotínova diára.

na honu a večer příšerně zhýrale pili a tancovali až do tří hodin, kdy jsem se s dovolením ostatních vzdálil.¹⁸ Anebo na jiném místě: „Pak u mne jedl baron Levaldi, hrabě Hoberk a Mateřovský, poslední odešel večer ožralý, druzí dva tu ale zůstali na večeři a [pak] až do dvou hodin.“¹⁹

V rámci svých panství i za jejich hranicemi se Jan Jáchym stýkal či stoloval s městskými, krajskými a církevními hodnostáři. Tu a tam býval přítomen obřadům svěcení kostela. Naopak o životě, natož festivitech prostých venkovanů se jeho deník – jak je pro něj ostatně příznačné – zmiňuje pramálo. Příležitostně zde tito lidé vystupují coby komedianti řečených zámeckých představení,²⁰ avšak třeba slavnosti dožíněk či náboženských bratrstev, známé z jiných panství, v Žerotínově diáriu nerezonují.²¹ Spíše ojediněle v něm prokmitne zmínka o tom, jak se služebnictvo hraběcí domácnosti mohlo nečekaně stát aktérem panské oslavy: „Dnes dopoledne jsme časně pojedli, následně všichni společně jeli do Vízmberka, na zpáteční cestě jsme se ale rozhodli namaskovat, stejně jako všechny úředníky a komorné, a tak jsme tedy taky v převlecích tancovali, jedli a po večeři tancovali do čtyř hodin, mezi tancováním taky hráli bassetu.“²²

Obvyklé jsou v deníku nicméně zápisy o rituálech, jež měly vůči poddaným legitimizovat vrchnostenskou moc a jurisdikci. Příslušné pasáže věrně zrcadlí samozřejmost, s jakou jejich pisatel očekával, že bude po návratu domů slavnostně uvítán: „Dnes ráno jsem obeslal všechna místa kolem,“ uvedl Jan Jáchym například, „aby se vědělo o mém příjezdu.“ Nebo: „Přivítaly mě jak děti, tak různí úředníci a já jsem večer šťastně přijel sem do Losin.“²³ Další takovou příležitostí mohlo být vztyčení nové šibenice na vlastním panství, o němž hrabě učinil 9. října roku 1709 okázalý záznam, aniž by se však obřadu sám zúčastnil. „Když bylo všechno náležitě připraveno,“ stojí k tomuto datu v diáriu, „vyšli na můj milostivý rozkaz dnes dopoledne moji přísežní úředníci hrdelního soudu, aby se, nesouce obnažený meč a vlající praporce, v přítomnosti veškerých rychtářů a soudců a taky množství shromážděného lidu, za zvuků hudby odebrali k popravišti, nechali strhnout starou

¹⁸ Deník, 18. 9. 1714 [= správně 1713], sv. 74, fol. 22v, orig. něm.

¹⁹ Deník, 8. 3. 1716, sv. 77, fol. 18v, orig. něm.

²⁰ SEHNAL, J.: *Deníky*. Viz také deník, 9. 11. 1708, sv. 66, fol. 36v: „Nach der taffell uns mit einem gewissen des ig. unterthan, welch. wunderswidrige Schpringe gemachet, uns [!] unterhalten.“

²¹ Srov. HRBEK, Jiří: *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*. Praha 2015, s. 143–177.

²² Deník, 9. 2. 1712, sv. 70, fol. 10v, orig. něm.

²³ Deník, 20. 6. 1715, sv. 75, fol. 49v, orig. něm.; 20. 9. 1705, sv. 60, fol. 24v, orig. něm. Podobný rituál doložil na příkladu Valdštejnů HRBEK, J.: *Proměny*, s. 147.

nepoužitelnou šibenici a dali postavit novou. Následně – poté, co proběhly všechny ceremonie – se ve stejném pořádku vrátili zase domů a podali mi zprávu.“²⁴

Na svých cestách po Moravě, Slezsku a Rakousích využíval Žerotín zejména pohostinství spřátelených šlechticů. Díky deníku víme, na jakých všech zámcích a rezidencích býval pravidelným hostem a že samozřejmě zajížděl i do větších měst – Olomouce, Vyškova, Znojma a dalších. Vratislav či Vídeň se příležitostně stávaly místy, kde Jan Jáchym slavil Vánoce a konec roku, pokud tomu tak nebylo v Losinách. Ovšem největší koncentraci návštěv a také oslav lze pochopitelně sledovat v Brně a ve Vídni; ostatně jak prozrazuje diárium, mnozí moravští krajané a Žerotínovi sněmovní kolegové s ním střídavě trávili čas právě při tamních radovánkách. „Následně jsem však [jel] s Althannem na Špilberk,“ zapsal si hrabě v červenci roku 1713, „a tam ve velké společnosti obědval, hrál až asi do půl jedné v noci, vyhrál 600 zlatých.“²⁵ A ještě o pět dní později: „Odpoledne jsem byl na komedii, večer ale ve společnosti u zemského hejtmána, kde mi nakonec zůstal Václav Althann dlužen 342 zlatých, Starhembergová 200 zlatých.“²⁶

Výsostnou slavnostní událost, zaznamenanou v deníku počátkem roku 1712, představoval ceremoniál setkání moravských stavů s císařem Karlem VI. při jeho průjezdu markrabstvím. „K uvítání a co nejponíženějšímu obsloužení“²⁷ panovníka, bojujícího ještě donedávna na Iberském poloostrově o dědictví španělských Habsburků a vracejícího se nyní z říšské korunovace do Vídně k převzetí vlády nad rakouskou monarchií, se tehdy k zemské hranici vypravil stavovský výbor. Mezi jeho členy byl kromě dvou delegátů za duchovní stav a dvou za stav rytířský vybrán z panského stavu spolu se zemským hejtmanem Františkem Josefem Oppersdorfem také Jan Jáchym ze Žerotína. Stavové vyčkávali v Třebíči, kde si krátily čas prohlídkou zámecké rezidence, tancem a hazardní hrou.²⁸ Poté se přesunuli do jemnického zámku a následně do Slavonic. Tam 24. ledna uvítali císaře v budově radnice, předali mu peněžní dar a hostili jej a jeho dvořany u jídelní tabule. Je pochopitelné, že tak jedinečnému zážitku vyhradil hrabě v rámci diária několik stran. Avšak nepřehlédnutelná je tu zejména pisatelova noticka, že poté, co s kolegy doprovodil cestující hofštát do Vratěná, zařadil se také on mezi šťastlivce,

²⁴ Deník, 9. 10. 1709, sv. 67, fol. 32r, orig. něm.

²⁵ Deník, 8. 7. 1714 [= správně 1713], sv. 74, fol. 4v, orig. něm.

²⁶ Deník, 13. 7. 1714 [= správně 1713], sv. 74, fol. 6r, orig. něm.

²⁷ Deník, 13. 1. 1712, sv. 70, fol. 4r, orig. něm.

²⁸ Deník, 14. – 15. 1. 1712, sv. 70, fol. 4rv.

jimž panovník před odjezdem ze země udělil osobní audienci.²⁹ Tuto milost zúročí Jan Jáchym zanedlouho obhájáním své komornické pozice, již bude pak aktivně zastávat až do konce života.

Jakožto sloužící komorník působil Žerotín u vídeňského dvora celých devatenáct let a zažil tak éru tří po sobě vládnoucích císařů z habsburského rodu. Komornický klíč obdržel již od Leopolda I. Od té doby sloužil nepřetržitě králi a pozdějšímu císaři Josefovi I. Po jeho předčasné smrti byl – za vlády Karla VI. – jmenován prvním komorníkem Josefovy vdovy, císařovny Amálie Vilemíny.³⁰ Z hraběcího deníku nicméně vyplývá, že ani obsluhování krále ještě nevylučovalo občasné záskok u císaře a že podobně operativní mohlo být střídání služby mezi vdovským a vládnoucím dvorem.³¹ Každopádně hlavním panovníckým sídlem, v němž se Jan Jáchym pohyboval, byl vídeňský Hofburg. V závislosti na ročním období (a tudíž i nárocích lovecké sezóny) následoval hrabě ovšem dvůr také při jeho pravidelném stěhování do venkovských rezidencí, ať už to byl Laxenburg, Favorita, Kaiserebersdorf či Neugebäude.³² Ve službách Amálie Vilemíny trávil pak Žerotín většinu času v Schönbrunnu.

Josefa Habsburského obsluhoval Jan Jáchym vždy ve dvojici s některým dalším šlechticem v rámci týdenní služby, kterou nazýval „Haupttag“ a jež se opakovala několikrát do roka. Pomáhal vladaři nejen při oblékání a stolování, nýbrž asistoval mu rovněž během poradních zasedání a audiencí. Po boku svého pána se hrabě objevoval na mši, doprovázel jej na procházkách a výjízdkách a také při lovu a střelbě, kde čas od času plnil úlohu prostého nadháněče či dokonce jen sběrače skolené zvěře. Pravidleně dělal panovníkovi společnost v jízdně, míčovně nebo při oblíbených atrakcích pořádaných

²⁹ Deník, 24. 1. 1712, sv. 70, fol. 6v–7r: „Mein h. Vätter mit ein Squadron od. 140 vor Salving [= Zlabings] ausgeruke[t], Ihre May. zubewillkommen, ist ungefehr umb 11 uhr der first Antoni von lichtenstein angekommen, als dan der landhaubt, als auch wir deputirte ihm bewillkommet, zusammen in das Rahtaus und Ihro May. anticamera gangen, mit gedachtem firsten das ceremoniell abzureden, wo er mihr gleich die nachricht der glücklich. spanisch. Victorie, welche die stund der Krönung erfolgt, gegeben. Umb ein uhr Kommen Ihro Kay. May., liesßen uns deputirte alsogleich vor und ubernahmen die 4 000 ducaten allernädigst. Vollglicg ging. sie zur taffel, wo wir alle minister Tractiret, Mein Vätter hatt sein troupe vor dem quartir des Kay. postirt. Als dan begleiteten wir dem Kay. bis Vratin, vo er über nacht gblieb. vnd particular audientze, unter and. auch mihr, undt ehemalig. Kay. rang ertheilet.“

³⁰ Deník, 20. 1. 1713, sv. 72, fol. 6r: „Von dem [Josef Ignaz] g. von Par in nahmen Ihro May. der Kayserin die nachricht erhalten, wie das selbte mihr den Character als Ihres ersten Kammerherrens mit der incombentz von Schenbrun ertheilet.“

³¹ Za všechny příklady v deníku třeba 29. 7. 1704, sv. 58, fol. 57r; 18. 1. 1715, sv. 75, fol. 9v.

³² O pravidelném sezónním stěhování císařského dvora např. MITIS, Oskar von: *Jagd und Schuesßen am Hofe Karls VI.* Wien 1912, s. 36–46.

s živými zvířaty v Prateru (tzv. *Fuchsprellen*), dále při hudbě, tanci a biliáru.³³ Jinými slovy nejen nutné pracovní úkony, ale i všechno to, co vládci přinášelo uvolněnou zábavu, představovalo pro jeho komorníka povinnost.

Stejně tak byl ovšem Žerotín jakožto panovníkův služebník integrován i do oficiálních dvorských festivit, ať už těch příležitostných nebo pravidelných, odbývajících se v rytmu církevního kalendáře a rodinných oslav habsburského domu. Jan Jáchym posluhoval vladaři během veřejných hostin a divadelních představení. Navštěvoval řadu chrámů po celé Vídni, kde na rozdíl od losinské zámecké kaple určené většinou jen soukromým pobožnostem participoval na monumentálních děkovných mších a naslouchal veřejným kázáním, z jejichž obsahu si pak do deníku činil zápisky.³⁴ Každoročně během velikonočních svátků se hrabě s panovníkem vypravoval do kostelů a klášterů k symbolickým božím hrobům, zatímco v Hofburgu přihlížel tradiční ceremonii mytí nohou starcům a jejich krmení.³⁵ Obligátně se podílel také na slavnostních církevních i profánních procesích. Opakovaně se například zmiňuje o procesí Božího Těla: „Dnes dopoledne byl oktáv Corporis Christi, dvakrát jsem nesl baldachýn.“³⁶ Nechyběl ani ve smutečním průvodu doprovázejícím 9. května 1705 tělo zesnulého císaře Leopolda I. k pietnímu uložení do dynastické hrobky u kapucínů a účastnil se pak i červnových exekví.³⁷

Samozřejmě se rozuměla komorníková účast na oslavách narozenin, jmenin, ale také třeba uzdravení členů císařské rodiny, a to evidentně i v případě, že nadržel aktivní službu. Tyto dny pod názvem *Gala-Tage* provázela obvykle slavnostní gratulace, bohoslužba, hostina a divadelní představení.³⁸ „A bylo gala pro císařovnu,“ zapsal si hrabě při jedné z takových příležitostí, „kde se večer na její počest konala muzika, při které moje manželka

³³ VOKÁČOVÁ, P.: *Příběhy*, s. 102.

³⁴ Tamtéž, s. 103, 154.

³⁵ Deník, 18. 4. 1715, sv. 75, fol. 33r: „Alsdan ist nach der predig ein groses ambt nebst der vesper gehalten worden, nach welcher Ihro May. 12 armen weibern, so 97 Jahr ausgemachet, die fis gewaschen vnd sollche geshpeiset.“ Srov. SCHEUTZ, Martin: „Der vermenschte Heiland“. *Armenspeisung und Gründonnerstags-Fußwaschung am Wiener Kaiserhof*. In: PILS, Susanne Claudine – NIEDERKORN, Jan Paul (eds.): *Ein zweigeteilter Ort? Hof und Stadt in der Frühen Neuzeit*. Innsbruck – Wien – Bozen 2005, s. 189–253.

³⁶ Deník, 30. 6. 1707, sv. 63, fol. 51v, orig. něm.

³⁷ Deník, 9. 5. 1705, sv. 59, fol. 36r.

³⁸ Např. deník, 6. 1. 1705, sv. 59, fol. 3r: „Heit ist Galla wegen der Keyserin geburtstag geweßen, daher dan ich vor ein guten freind bey der taffel in mantellkleidt geshenket.“ K oslavě uzdravení císaře tamtéž, 18. 1. 1705, sv. 59, fol. 6r.

zpívá. ³⁹ Anebo: „Dnes jsem si kvůli narozeninám Jejího Veličenstva císařovny nechal obléci svou červenou livrej, byl jsem pak s dvorem na pobožnosti.“ ⁴⁰ Případně jenom lapidárně: „Odpoledne jsem obsluhoval panstvo v opeře.“ ⁴¹ Stejně tak zřejmě coby člen nařízené stafáže sledoval Žerotín na svatého Ondřeje stolování rytířů Řádu Zlatého rouna. ⁴²

Oproti tomu se zdá, že spíše ze zvědavosti nežli povinnosti Jan Jáchym v dubnu 1706 u dvora „vyslechl degradaci obou bývalých kurfiřtů kolínského a bavorského,“ ⁴³ že tu na jaře 1708 přihlížel sňatku nevěsty Karla Habsburského, Alžběty Kristýny Brunšvicko-Wolfenbüttelské, per procuratorem ⁴⁴ a v červnu téhož roku zase pompéznímu návratu císařského vyslance ze Španělska. ⁴⁵ A že na jaře 1715, v předvečer obnoveného konfliktu Habsburků s Vysokou portou, sledoval rovněž jako člen vytríbeného publika přijetí osmanského poselstva u prince Savojského. „Dnes ráno,“ poznamenal si k této události, „jsem byl se svojí hraběnkou a s kavalíry a dámami z veškeré vznešené šlechty u prince Evžena, abychom tam přihlíželi audienci agy, vyslaného z Turecka. Toho, když přijel v princově kočáře, přijal princ vsedě pod baldachýnem. Potom, ještě než někdo další přinesl psací stolek, princ maličko pokynul rukou, jak při uvítání, tak i při předání, jinak se nic důležitého neříkalo.“ ⁴⁶

Přesto nebo právě proto, že se dehonestující audience padišáhova poselstva u prezidenta dvorské válečné rady obešla bez zbytečných proslovů, bylo v jejím průběhu zaranžováno a v Žerotínově popisu následně zachyceno vše

³⁹ Deník, 30. 6. 1707, sv. 63, fol. 51v, orig. něm.

⁴⁰ Deník, 21. 4. 1715, sv. 75, fol. 33v, orig. něm.

⁴¹ Deník, 19. 2. 1715, sv. 75, fol. 15r, orig. něm.

⁴² Deník, 30. 11. 1715, sv. 76, fol. 41v: „Heit, als an St. andreas tag, hab ich vormitag unsern gottesdinst abewartet, bin nach sollichen gangen die Toison mahlzeit zu sehen.“ K integrální účasti císařských komorníků, tajných radů a dalších členů dvora na svatoondřejských slavnostech řádu STACHER-GFALL, Anna-Katharina: *Das Andreasfest des Ordens vom Goldenen Vlies im Spiegel der Zeremonialprotokolle des Wiener Hofes der Jahre 1712 bis 1800*. In: PANGERL, Irmgard – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hg.): *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800). Eine Annäherung*. Innsbruck – Wien – Bozen 2007, s. 315–316.

⁴³ Deník, 29. 4. 1706, sv. 61, fol. 31r, orig. něm. Poté, co byli kolínský arcibiskup Josef Klement a bavorský vévoda Maxmilián II. Emanuel na základě své profrancouzské politiky během války o španělské dědictví prohlášeni říšským sněmem za nepřátele Svaté říše římské národa německého, uvrhl je císař Josef I. do klatby. V nároku na své domény a kurfiřtskou hodnost byli znovupotvrzeni teprve po skončení války.

⁴⁴ Deník, 23. 4. 1708, sv. 65, fol. 32r.

⁴⁵ Deník, 7. 6. 1708, sv. 65, fol. 44r.

⁴⁶ Deník, 13. 5. 1715, sv. 75, fol. 39v, orig. něm.

podstatné pro zdůraznění distinkce obou stran. Ať už šlo o vlastnictví kočáru, jež Evžen vyslancům poskytl, anebo o princovu nadřazenou pozici sedícího pod stylizovanými nebesy, či o jeho blahosklonné pokynutí ruky. Sled obřadných symbolů a minimalistických gest, umocněný tu ještě přítomností výsavních diváků z řad aristokracie, se tak sám o sobě – i beze slov – stal okázalou inscenací sebevědomí habsburské velmoci v osobě někdejšího a vlastně i nadcházejícího vojenského pokořitele osmanské říše. Současně nebyl tento zápis zdaleka prvním ani posledním, v němž Jan Jáchym na stránkách diáře ostentativně projevil sounáležitost s prominentní šlechtickou komunitou. Také další příklady z předchozích i následujících odstavců této studie ukazují pohledem jednoho císařského komorníka, jak příhodně zapojovaly dvorské slavnosti a ceremonie k účasti aristokratickou společnost.

O něco spontánnější zábavu představovaly dvorské bály, maškarní veselice, kavalkády, karusely a jízdy na saních, avšak i ty byly do jisté míry svázány pevnými pravidly a doslova minuciózně připravovány.⁴⁷ Karnevaly umožňovaly sice svým aktérům výjimečný únik z reality,⁴⁸ jak ale prozrazuje Žerotínův deník, zavazovaly je současně k odpovědné přípravě kostýmu a doprovodu tanečního partnera či partnerky. A tak i na první pohled uvolněná atmosféra vídeňských *Wirtschaften* nebo *Bauernhochzeiten*, v níž si sám císař dočasně zahrál na hostinského *U Černého orla*, byla ve skutečnosti pro císařské komorníky vykoupena povinnou účastí, která je stála týdny námahy.⁴⁹ Jan Jáchym se jednou převlékl za vlašského sedláka, podruhé za Španěla, jindy za hospodského číšníka.⁵⁰ O masopustu roku 1715 si ve svých osmačtyřiceti letech vylosoval k plánovanému bálu sotva devatenáctiletou slečnu Marii Eleonoru Esterházyovou, jejíž jméno pak skloňuje v deníku po několik dalších dní. Aniž by se kdy podařilo doložit, že hrabě plánoval tuto protekční známost využít

⁴⁷ SEITSCHKE, Stefan: *Karusell und Schlittenfahrt im Spiegel der Zeremonialprotokolle – nicht mehr als höfische Belustigungen?* In: PANGERL, I. – SCHEUTZ, M. – WINKELBAUER, T. (Hg.): *Der Wiener Hof*, s. 357–434.

⁴⁸ MAŤA, Petr: *Karneval v životě a myšlení raně novověké šlechty*. In: BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (edd.): *Slavnosti*, s. 163–189.

⁴⁹ HADAMOWSKÝ, Franz: *Barocktheater am Wiener Kaiserhof. Mit einem Spielplan (1625–1740)*. Wien 1955, s. 26; PEČAR, Andreas: *Die Ökonomie der Ehre. Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711–1740)*. Darmstadt 2003, s. 181, 184; SCHMÜCKER, Christina: *Im Wirtshaus „Zum Schwarzen Adler“. Die Wirtschaften in den Zeremonialprotokollen (1652–1800)*. In: PANGERL, I. – SCHEUTZ, M. – WINKELBAUER, T. (Hg.): *Der Wiener Hof*, s. 335–462.

⁵⁰ Deník, 5. 3. 1715, sv. 75, fol. 21v; 13. 2. 1708, sv. 65, fol. 13v; 6. 1. 1707, sv. 63, fol. 5v.

nebo ji snad doopravdy využil, přiměla jej ona příležitost k návštěvě knížecí rodiny Esterházy, kam svojí partnerce spěchal poblahopřát k jmeninám.⁵¹

Podobná organizační důslednost, zacílená na dodržování sociální hierarchie, provázela třeba i projíždky na saních zasněženou Vídní anebo slavnostní kavalkády. Jeden takový jezdecký průvod na koních, uspořádaný roku 1714 při sezdání Františka ze Starhembergu s příbuznou Antonii Starhembergovou popsal Žerotín v diáriu jakožto přímý účastník. Působivá jízda ženicha a jeho doprovodu ke svatebnímu obřadu vedla před očima Vídeňanů přes Graben a Kohlmarkt na nádvoří Hofburgu, kde spolu s hraběnkou Antonií přihlížela z oken sama vládnoucí císařovna.⁵² Mimochodem nebylo to poprvé ani naposled, co se Jan Jáchym stal svědkem takového sňatku aristokrata s dvorní dámou přímo na půdě císařské rezidence a za účasti členů panovnické rodiny, jak bylo tehdy mezi prominentní nobilitou zvykem.⁵³

Složitou dramaturgií se obvykle vyznačovala také příprava karuselu – „s oblibou sledovaného spektaklu“,⁵⁴ mezi jehož pasivními diváky, stejně jako aktivními účastníky figurovali dvořané zvučných jmen. Nejinak tomu bylo v případě karuselu pořádaného pod názvem *Kopffrennen* v létě 1706 na oslavu jmenin Amálie Vilemíny a narozenin Josefa I. v Schönbrunnu.⁵⁵ Vídeňské

⁵¹ Deník, 3. 2. 1715, sv. 75, fol. 13v: „Vollglicch bin ich umb halber 6 uhr auf der Regirenden Kayßerin Seiten Kommen, allwo alle Kammerherrn sich versamblet haben, vnd man zettel gehabt. Da mihr zu meiner geshpanin die freyle Esterhasi zumb theil worden.“ Tamtéž, 21. 2. 1715, fol. 18r: „Nachmitag bey dem first Esterhasi geweßen, Meiner Dama alldor glick zu ihrem nahmenstag zu wüntshen.“

⁵² Deník, 25. 11. 1713 [= správně 1714], sv. 78, fol. 41rv: „Man hatt erstlich braut und breitigamb in des Vetter des Kammerpresidenten haus complimentiret, vollglicch. ab. Kegen 4 uhren der rit angefangen iber den graben, Kohlmark[t] vnd bey dem thor von der Schpanish. burg, alsdan iber den gantzen burg platz bis auf der Kayßerin frau Mutter Beiten, allwo alles abgesessen vnd den breitigamb bis in die anticamera von Kay. begleitet hatt. Die braut zur K [!] wahre neben der Regirenden Kayßerin in fenster, umb 5 uhr ist die Kayßerin amalia in der Vesper geweßen, umb 7 uhr aber zumb Kayßer gangen, da umb 8 uhr die 3 Kayßerinnen die braut zur treuung gefihret haben.“

⁵³ Deník, 1. 9. 1709, sv. 67, fol. 22r. Tamtéž, 30. 9. 1715, sv. 76, fol. 25v: „Die treuung der frawen luco, Kay. amalish. Kammerfrawen tochter, geshehen.“ Tamtéž, 3. 2. 1716, sv. 77, fol. 9v: „Copulation. Heit vormitag ist die treuung des Jungen firsten von lichtenstein mit der freyle von thun geweßen.“ Srov. KUECHELBECKER, Johann Basilius: *Allerneueste Nachricht vom Roemisch-Kaeyserl. Hofe* [...]. *Andere Auflage, Von neuen uebersehen und durchgaengig vermehret und verbessert*. Han[n]over 1732, s. 393; KELLER, Katrin: *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien – Köln – Weimar 2005, s. 75.

⁵⁴ SEITSCHKE, S.: *Karusell*, s. 360, orig. něm.

⁵⁵ Tamtéž, s. 426–427. Pravidla a průběh soutěže zachycuje ceremoniální protokol ze 7. a 8. 7. 1706, ÖStA, HHStA, OMeA – Hofzeremonielldepartement, Zeremonialprotokolle, ZA-Prot. 6, fol. 487r–494v.

noviny psaly k 7. červenci toho roku o „velkolepém turnaji a večer pak tamtéž i o plesu“ konaném za účasti vládnoucího císařského páru, císařovny vdovy, arcivévodkyní, prince Karla Lotrinského „a mnoha dalších princů, kavalírů a dam“. Slavnost pokračovala ještě nazítří, 8. července, včetně závěrečného udílení cen.⁵⁶ Soutěžily tu dvě skupiny jezdců na koních, takzvané švadrony. Zatímco červenou švadronu vedl sám císař, mezi zástupci modré švadrony se nacházel hrabě ze Žerotína. Účastnil se jezdeckého představení včetně klání s dřevcem, kopím, kordem a pistolí, z něhož si jako trofej odnesl „krásný velký stříbrný závěsný lustr“.⁵⁷

Charakteristické však je, že na dobu přibližně celého jednoho týdne, jakou aktéři věnovali přípravám této podívané, ovládlo totéž téma bezkonkurenčně také záznamy v hraběcím deníku. Už k 1. červenci si Jan Jáchym zapsal: „Pak [jsem šel] domů, kde jsem si připravil a zařídil většinu věcí ke karuselu,“ 2. července pokračoval: „opět jsem dělal takové i onaké přípravy ke svojí potřebné výzdobě na karusel,“ 3. července: „nechal jsem trochu vybavit svého koně na karusel,“ a 4. července: „dnes ráno jsem vyslechl mši u svatého Štěpána, pak ale, poté, co jsem ještě to či ono nakázal ohledně karuselu, [...] jsem jel do Schönbrunnu, kde byla generální a poslední zkouška karuselu, která trvala až do pozdního večera.“ Zápis učiněný 5. července zněl: „[Jel jsem] s manželkou do Schönbrunnu k hraběti Josefu Paarovi, kde jsme obědvali a večer se účastnili generální hudební zkoušky,“ a 6. července nakonec: „dnes ráno, poté, co jsem vyslechl mši svatou, jsem jel do Favority, odkud celá společnost, oblečená již kompletně do gala, odjela do Schönbrunnu, kde se při opeře slavily narozeniny Jejich Veličenstva vládnoucího císaře. Byl jsem tam na okamžik ještě večer, a potom šel domů, abych dal všechno do pořádku ke karuselu.“⁵⁸

Pozorného čtenáře nepřekvapí, že mezi slavnostmi a ceremoniemi se v hraběcím diáriu nejvíce prostoru vyhrazuje právě těm oficiálním či veřejným.⁵⁹ Neboť ty jako bytostné manifestace moci stály logicky v zájmovém spektru jedinců, kteří se v mocenské sféře bezprostředně pohybovali a rozuměli komplikovanému, jinotajnému sdělení zmíněných obřadů. Mimochodem, právě perfekcionismem formálních barokních oslav lze zřejmě vysvětlit i fakt, proč se soudobí lidé jako Žerotín těch nedostatečně připravených festivit raději vůbec neúčastní. V jednom takovém případě se Jan Jáchym deníku výslovně

⁵⁶ Wienerisches Diarium 306, 7.–9. 7. 1706, orig. něm.

⁵⁷ Deník, 7.–9. 7. 1706, sv. 62, fol. 2v–3r, orig. něm. K události srov. soudobý tisk, ZAO, RAŽ, inv. č. 380, kart. 26, fol. 1–2.

⁵⁸ Deník, 1.–6. 7. 1706, sv. 62, fol. 1r–2r, orig. něm.

⁵⁹ Srov. ALEWYN, Richard: *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste*. München 1989, s. 45.

svěřil: „Potom jsem byl hraběnkou Harrachovou, zdejší zemskou maršálkovou, pozván k jízdě na saních, neshledal jsem ale všechno přesně tak, jak bych to byl býval chtěl, protože jsem se dnes ráno nechal omluvit.“⁶⁰

Skutečně nevázané bývaly oproti tomu soukromé večírky v palácích vídeňské aristokracie, tzv. *Gesellschaften* – ostatně podobně jako ty v Brně. Vyčerpávající maraton, jehož se s obdivuhodnou vytrvalostí prakticky denně během své přítomnosti v dunajské metropoli účastnil také Žerotín, doplňovaly příležitostně i dětské oslavy⁶¹ a v masopustním období navíc zábavy veřejných tančiren, jakou byla kupříkladu Mehlgrube, bývalý moučný sklad. Tehdy Jan Jáchym a další aristokraté – ať už jako hosté či hostitelé – doslova obraceli přirozený řád času, když za jediný večer sezvali početnou společnost anebo stihli vystřídat společnosti hned několik, načež prohýřenou noc hleděli dospávat během dne.⁶² Běžný vídeňský den totiž nebyl tentýž co na venkově. Začínal později, nejednou se protáhl do noci a končil teprve po novém rozednění. Žerotín ve svém diáriu mnohokrát popisuje, jak se ze zábav navracel domů až ráno, přičemž velkou část nadcházejícího dne prospal. Onen ztracený den vystřídala pak další probdělá noc a tak to šlo stále dokola. Alespoň jeden příklad za všechny: „Dnes ráno jsem šel spát teprve v sedm hodin poté, co v pět hodin skončil u dvora ples, takže jsem taky vstával až v pět hodin večer a po večeri zase spal. V devět hodin jsem jel ke dvoru, odtamtud k hraběti Martinicovi na večeri, a tam jsem zůstal do jedné hodiny.“⁶³

Žádný div, že si společensky vyčerpaný pisatel tu a tam pletl datumy a slova. A že se mu na pozadí bujarého veselí dařilo utajit dokonce milostnou avantýru.⁶⁴ Ostatně je známou skutečností, že tentýž společenský ruch vyvazoval ze sociálního stereotypu i ženskou část nobility a poskytoval jí značnou dávku

⁶⁰ Deník, 20. 1. 1716, sv. 77, fol. 6r, orig. něm.

⁶¹ Deník, 5. 2. 1704, sv. 58, fol. 11r: „Heit hatt her[r] graff von allthan [...] mahlzeit geben, wie dan auch die gesellshaft bey ihm gewesen ist [...], er hat den Kindern ein fest gegeben, alwo auch die breydein vnd Kinskin mit mihr getantz haben.“

⁶² Viz např. poznámky Jana Jáchyma k slavnosti, kterou pořádal ve Vídni včetně večere a tance, deník, 27. 8. 1704, sv. 58, fol. 64v. Srov. výpověď německého šlechtice-intelektuála Philippa Balthasara Sinolda (publikujícího mj. pod pseudonymem Ludwig Ernst Faramond) z roku 1739, kterou cituje ALEWYN, R.: *Das große Welttheater*, s. 38: „Die Hofleute verändern die Ordnung der Natur, indem sie aus dem Tage Nacht und aus der Nacht Tag machen, wenn sie nämlich zur Ausübung ihrer Lustbarkeiten wachen, da andere Menschen schlafen, und hernach zur Wiedererlangung ihrer durch die Wollüste verlorenen Kräfte schlafen, da andere Menschen wachen und die Geschäfte ihres Berufs verrichten.“

⁶³ Deník, 17. 2. 1708, fol. 14v, orig. něm.

⁶⁴ VOKÁČOVÁ, P.: *Příběhy*, s. 139–142, včetně klíče k dešifrování příslušných deníkových pasáží.

svobody.⁶⁵ Šlechtičny se vídeňských radovánek účastnily mnohdy nezávisle na přítomnosti svých manželů, přičemž z výpovědi žerotínského deníku lze konstatovat, že ani Luisa Vilemína nebyla v tomto ohledu výjimkou.⁶⁶

Janu Jáchymovi, stejně jako jeho choti a dalším aristokratům, skýtaly však slavnosti kromě vlastního rozptýlení především šanci udržovat a aktualizovat sociální kontakty s početnou kosmopolitní nobilitou rakouské monarchie a částečně i římsko-německé říše. Začleňovaly šlechtice z různých koutů habsburského mocnářství do rámce osobitého společenství císařova dvora mimo jiné tím, že zviditelňovaly jejich unikátní sociální status. Právě z toho důvodu plnily stránky žerotínského diára pravidelně i poznámky o hodnostních povýšeních a kariérních přesunech. Obřadu jmenování tajných radů po nástupu Josefa I. na trůn věnoval Jan Jáchym v deníku popis tak obsáhlý, že jím dokonce v rozporu se svou pořádkumilovností přetáhl nalinkovaný prostor.⁶⁷

Jmenovitě čestné úřady opravňovaly totiž své držitele k fyzickému přístupu vůči panovníkovi, odstupňovaném po vzoru jeho rezidenčních komnat. Zatímco dle komorního pořádku z roku 1715 představovala císařova druhá antekamera, v pořadí za rytířskou komnatou a první antekamerou, hranici vstupu jen pro některé osobní služebníky, nižší armádní šarže, zemské místodržící, preláty, rytíře, barony a hrabata, pak do následující radní síně směli již spolu s nejvyššími dvorskými úředníky, velvyslanci, kurfiřty či jinými říšskými knížaty, arcibiskupy, biskupy, maršály, generály a zbrojmistry vstupovat také všichni císařští komorníci, tajní radové a rytíři Řádu Zlatého rouna. Jednoduše řečeno – dvorský prominent byl více než sociální prominent,⁶⁸ což výmluvně

⁶⁵ MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 563.

⁶⁶ Deník, 24. 12. 1704, sv. 58, fol. 94v; 11. 2. 1706, sv. 61, fol. 10v; 24. 9. 1707, sv. 64, fol. 25r. Srov. tamtéž, 29. 1. 1714, sv. 73, fol. 9r: „Heit morgen bin ich bey dem first ditrichstein auf der reitshull gewest, vollglic ab. mit der firstin, so nach. Wien verreist, gefristikt, als dan aber ein und andere Visite geben.“ Tamtéž, 7. 1. 1715, sv. 75, fol. 6v: „Abents bey hoff gewesen, Mein gemahlin ab. vill Visiten bekommen.“ Tamtéž, 25. 12. 1715, sv. 76, fol. 48r: „Dieße naht bey denen dorotheern, mein fraw aber bey den Capucinern zugebracht.“ Podobně CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Manželkou nejvyššího zemského komorníka koncem 17. století: Anna Marie Terezie Collaltová*. In: AMBROŽOVÁ, Hana et al. (eds.): *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*. Brno 2009, s. 651.

⁶⁷ Deník, 5. 6. 1705, sv. 59, fol. 43r.

⁶⁸ PANGERL, Irmgard: „Höfische Öffentlichkeit“. *Fragen des Kammerzutritts und der räumlichen Repräsentation am Wiener Hof*. In: PANGERL, I. – SCHEUTZ, M. – WINKELBAUER, T. (Hg.): *Der Wiener Hof*, s. 255–285, zde 226–227; WÜHRER, Jakob – SCHEUTZ Martin: *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof*. Wien – München 2011, s. 752–754; PEČAR, A.: *Die Ökonomie*, s. 165–166, 168.

zrcadlily právě choreografie slavností. A ten, kdo sloužil v nejzazším soukromí panovníkova apartmánu, těžil ze situace dvojnásob.

Je vskutku nesporné, že osobní blízkost hraběte k vládci mu v kombinaci s konexemi, jaké navázal mezi vysokými hodnostáři, přinášela očividné výhody.⁶⁹ Svědčí pro to už sama kontinuita Žerotínovy komornické služby u dvora tří panujících císařů. Či kupříkladu vojenský regiment, přidělený bezodkladně jeho příbuznému Karlu Jindřichovi. Nebo svolení olomouckého biskupa k volnému disponování meziříčským statkem. Dále podpora Žerotínova syna během kavalírské cesty ze strany císařského vyslance Jana Václava Gallase. A v neposlední řadě i diplom, jímž roku 1706 císař povýšil Jana Jáchyma svobodného pána ze Žerotína dědičně do stavu říšských hrabat.⁷⁰

Navzdory tomu nepatřil Žerotín ke ctižádostivým kariéristům své doby, neboť výhodného postavení u dvora systematicky nevyužíval k získání prestižnějších úřadů. Z pramenných náznaků ovšem plyne, že tomu tak sám chtěl a byl s daným stavem spokojen.⁷¹ Jakkoli od poloviny 17. století docházelo k nebyvalému rozšíření až jisté inflaci komornické hodnosti, její význam coby integračního dvorského média, totiž odrazového můstku k vyšším služebním příčkám, pominout nelze.⁷² Nehledě vůbec na symbolickou roli insignie klíče, jež umocňovala soudobé představy o intimním, posvátném charakteru vladařova majestátu.⁷³ Přestože Jan Jáchym držel hlavní komornickou službu jen párkrát do roka, docházel ke dvoru prokazatelně i mimo ni. Občas býval panovníkem výslovně povolán nebo i zdržen od odjezdu domů, ačkoli zrovna nesloužil. Ve Vídni tak strávil každý rok až několik měsíců, během nichž se

⁶⁹ Deník, 4. 5. 1705, sv. 59, fol. 34v: „Heit vormitag mit dem Konig auf den shantzen herumgegangen, alldor das memoriall uberandwortet, alsdan dem gutten freindt die nachricht davon geben.“ Tamtéž, 15. 5. 1705, sv. 59, fol. 37v: „Nachmitag nebst gar vielen, sowohl offentlig als geheimen audienzen, auch der postag mit 135 expeditionen beschloßen worden, worunter meine michnishe Sachen die erste gewießen.“ Tamtéž, 11. 9. 1706, sv. 62, fol. 19r: „Undt nach der tafell dem Keyser mein memoriall, den Reichs graffenstandt betreffen[d], übergeben.“ Tamtéž, 11. 9. 1707, sv. 64, fol. 21v: „Diesen morgen ein besonders gnädige audientz bey dem Keyser gehabt.“ Tamtéž, 9. 9. 1709, sv. 67, fol. 24r: „Abents bey Ihro May. dem Kay. in der favorita ein gantz gnädige audientz gehabt.“

⁷⁰ VOKÁČOVÁ, P.: *Příběhy*, s. 131–133.

⁷¹ Podrobně tamtéž, s. 150–151.

⁷² [FRESCHOT, Casimir]: *Relation Von dem Kaeyserlichen Hofe zu Wien. Aufgesetzt von einem Reisenden im Jahr 1704*. Coelln 1705, s. 153; SCHEUTZ, Martin: *Die Elite der hochadeligen Elite. Sozialgeschichtliche Rahmenbedingungen der obersten Hofämter am Wiener Kaiserhof im 18. Jahrhundert*. In: AMMERER, Gerhard – LOBENWEIN, Elisabeth – SCHEUTZ, Martin (Hg.): *Adel im 18. Jahrhundert. Umriss einer sozialen Gruppe in der Krise*. Innsbruck – Wien – Bozen 2015, s. 141–194, zde 163.

⁷³ HRBEK, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*. Praha 2013, s. 604.

stihl věnovat společenským návštěvám, soukromým záležitostem, nakupování i zábavě – ať už jako účastník dvorských rituálů či soukromých oslav.

Ve svrchu zmiňovaném Válkově pojetí slavicího historického člověka by tak aristokrat Žerotínova ražení nejspíš reprezentoval specifický, či lépe řečeno specializovaný vzor barokního dvořana, jenž ve víru pevných i nárazových církevních a světských festivit slaví de facto povinně, přičemž povinná je i jeho účast na neformální zábavě panovnické rodiny. „Dnes ráno bych býval sice rád vyrazil na pochůzky,“ zaznamenal si Jan Jáchym třeba v létě roku 1714, „ale protože velké arcivévodkyně měly v Schönbrunn střílení, musel jsem se ho účastnit.“⁷⁴ Ano, také on umí příležitostně vybočit z vytyčených mezí, ale ve skutečnosti nepřestává být dvořanem ani v soukromí, což u nekariéristy jeho typu fascinuje o to víc. Třeba když přijdí od jídelního stolu v losinském zámku na zdraví vládnoucí dynastie, když nechává v domácí kapli sloužit děkovnou mši na počest vítězství spojeneckých zbraní a chodí se do kostela modlit za těhotnou císařovnu.⁷⁵ Nebo když těsně před smrtí, sužován již bolestmi, pořizuje do diáře vůbec poslední záznamy o slavnostním křtu, iluminaci a všeobecném veselí provázejících narození dědice trůnu.⁷⁶ Nakonec analogicky k tomu, jak sám uctívá zesnulé císaře, bude také on jednou veleben v panegyrice pohřebního kázání a efemérní architektuře castra doloris coby odcházející vznešený vladař žerotínského rodu a vrchnost svých poddaných.⁷⁷

Pochopitelně, že i přes vábivost všech teoretických schémat zůstává Jan Jáchym, stejně jako jeho deník, jedinečným originálem. Avšak s ohledem na výše načrtnuté postoje a chování hraběte zapadající, podobně jako u dalších

⁷⁴ Deník, 30. 8. 1713 [= správně 1714], sv. 78, fol. 18v, orig. něm.

⁷⁵ Deník, 1. 1. 1704, sv. 58, fol. 2r: „Herr graff ferdinand von allthan allhier [in Ullersdorf] gewesen, wir bey der taffel unter der salva von allhisigen Schlos musquetiren Ihro may. des Konigs gesundheit getrunken.“ Tamtéž, 6. 1. 1712, sv. 70, fol. 2r: „Alsdan bin ich zur taffel gangen, alwo ich nit allein Ihro May. des Kaysers Krönung, sondern der Regentin geburtstag begangen hab.“ Tamtéž, 29. 9. 1709, sv. 67, fol. 29r: „Heit Morgen haben wir allhier [in Ullersdorf] wegen der zwishen dem Prince Eugene, duc de Malberoug vndt dem Vilars passirten schlacht undt unserseit erhaltenen Victori [bei Malplaquet] in allhisig. shlos Capellen das Te deum laudamus gehalten.“ Tamtéž, 10. 12. 1715, sv. 76, fol. 44v: „Diesen gantz vormitag habe ich [mich] mit abfertigung der morgigen Post occupiret, volglich. aber in das erste gebedt vor die Kayserin [Elisabeth Christine] gengan.“

⁷⁶ Deník, 13. 4. 1716, sv. 77, fol. 27v: „Umb halber 7 [...] Uhr sind Ihro May. unser allergnädigste Kayserin mit einem Prinz von dem Allerhöchsten erfreiet worden.“ Tamtéž, 14. 4. 1716, fol. 28r: „Heit hatt sich die erste Solennitet angefangen umb 6 uhr abent durch die tauf des Jungen ertzherzog [Leopold Johann].“ Tamtéž, 16. 4. 1716, fol. 28v: „Abents ist die dritte Illumination mit grossen froloken gehalten worden.“ Srov. oslavy narození habsburského prince téhož roku ve valdštejnském Duchcově a Mnichově Hradišti – HRBEK, J.: *Proměny*, s. 145–146.

⁷⁷ LASZTOVICZA, P.: „Po vykročení duše mé“, s. 87–90. Srov. tamtéž kazatelovo titulování zesnulého hraběte jako *homo nobilis*.

aristokratů ze soukolí císařského dvora, do ustálených sociálních vzorců té doby, je snad oprávněné mluvit o prototypu.⁷⁸ Dost možná jde právě o ten převratný prototyp vrcholné kultury slavností předznamenávající současně jejich krizi.⁷⁹ Prototyp distingovaného požitkáře, ukázněného rozkošníka, způsobného bonvivána, jenž umí vrchovatě těžit z radostí dostupné svobody, aniž by přitom ztrácel odpovědnost ke stanovené povinnosti (natož aby zapomínal na výhody účelové loajality). Ten, který kromě zákonitostí času zpochybnil i samotný smysl zábavy tím, že do jisté míry popře její spontánní a relaxační podstatu. Dějinný člověk nejen slavící, ale především oslavující: *homo celebrans*.

Abstract

When examining the topic of the festive culture of the elite nobility of the Early Modern Habsburg monarchy, it is worth looking through the eyes of an aristocrat who knew how to celebrate equally well out of joy as out of necessity, be it in the countryside, in the city, or at the imperial court. Johann Joachim von Zierotin (1667–1716) spent nearly fifty years between Velké Losiny and the nearby domains that he owned, as well as in Wrocław, where he visited family relatives and later also his studying sons, Brno, where he traveled for the sessions of the land diet and court, and Vienna, where he served as the actual imperial chamberlain. What festivities and ceremonies did the count participate in at home and while traveling abroad? When did he do so more spontaneously and when out of obligation? Or when did he choose not to take part in these revelries and why? Žerotín's handwritten diary (1704–1716)

⁷⁸ Srov. např. MENTBERGER, Václav (ed.): *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby*. Plzeň 1940; KALISTA, Zdeněk (ed.): *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, díl I. (duben 1660 – září 1663). Praha 1936; KLINGENSTEIN, Grete: *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*. Göttingen 1975; OBERHAMMER, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. Wien – München 1990; CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Návštěvy u nejvyššího zemského komorníka. Dvůr a hosté Františka Antonína hraběte Collalta v Brně koncem 17. století*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999, s. 575–595; PILS, Susanne Claudine: *Schreiben über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639–1716*. Wien 2002; MAŤA, P.: *Svět; SMÍŠEK, Rostislav: Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* České Budějovice 2009; TÝŽ (ed.): *Kniha poznámek Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1683–1697. Kritická edice*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*. České Budějovice 2009, s. 307–398.

⁷⁹ VÁLKA, J.: *Homo festivans*, s. 11–12: „Slavnost se stane, zejména u aristokracie a duchovenstva, formou života, která vede ke ztrátě kontaktu s realitou.“

reveals how celebrations integrated provincial nobles into the cosmopolitan court society and how such a Baroque courtier turned the laws of entertainment and time on their head.

Keywords: Johann Joachim von Zierotin; imperial chamberlain; Czech lands; Habsburg monarchy; imperial court in Vienna; festivities and ceremonies; diary; 18th century

Klíčová slova: Jan Jáchym ze Žerotína; císařský komorník; české země; habsburská monarchie; císařský dvůr ve Vídni; festivity a ceremonie; deník; 18. století

Mgr. Petra Vokáčová, Ph.D. – historian and Germanist, archivist at the Prague City Archives. She studied history, museology, and the German language and literature at the Faculty of Arts of Masaryk University in Brno, including internships at universities in Heidelberg and Vienna. She obtained her doctorate under the supervision of prof. Josef Válka at the Institute of History of the Faculty of Arts of Masaryk University in Brno, where she currently also teaches. She is the author and co-author of scholarly works on the history of Prague, the Czech lands, and the Habsburg monarchy in the 17th–19th century. She focuses on the reign of emperors Leopold I, Joseph I, and Charles VI, on the society of the imperial court, coronation ceremonies, and the political careers of the nobility. For her book *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka* (*Stories of a Proud Submission. The Aristocracy of the Czech Lands in the Baroque Period*), she received the Miroslav Ivanov Award in 2015.

Archiv hlavního města Prahy
Archivní 1280/6, 149 00 Praha 4
e-mail: Petra.Vokacova@praha.eu

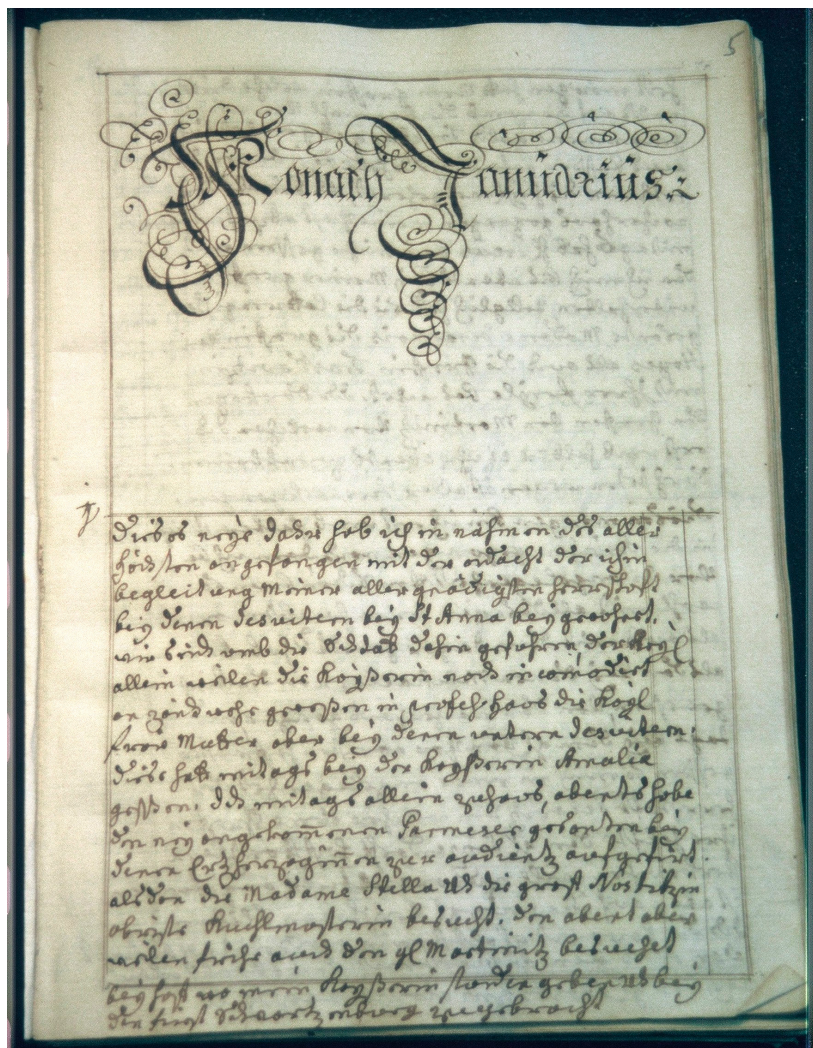
Obr. 1 Jan Jáchym svobodný pán, od roku 1706 hrabě ze Žerotína. Malba Jana Claessense z roku 1697, olej na plátně. Národní památkový ústav, Ústřední památková správa v Kroměříži, mobiliární fond Státní zámek Velké Losiny, inv. č. VL 203a

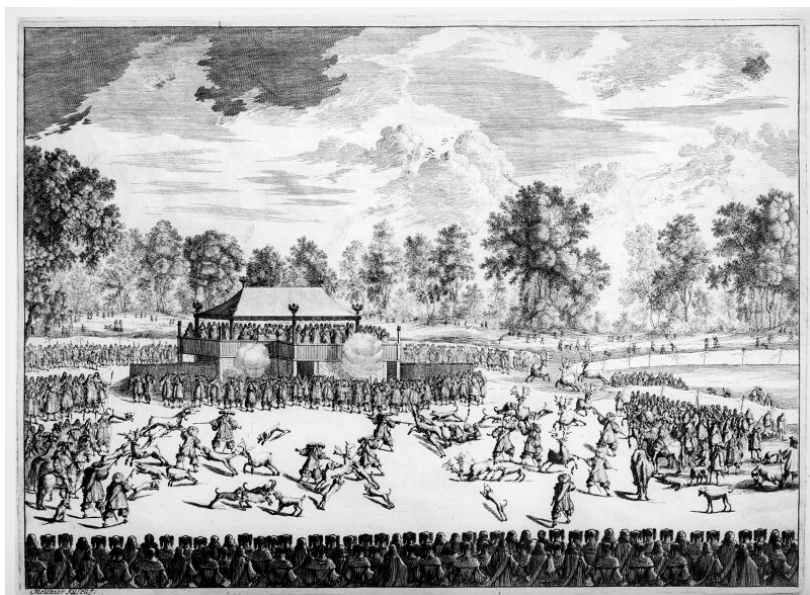
Obr. 2 Luisa Vilemína ze Žerotína roz. svobodná paní z Lilgenau. Malba Jana Claessense z roku 1697, olej na plátně. Národní památkový ústav, Ústřední památková správa v Kroměříži, mobiliární fond Státní zámek Velké Losiny, inv. č. VL 320a.

Obr. 3 Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Knihy č. 73 a 75 z let 1714 a 1715. Zemský archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, inv. č. 445, sign. V-2275/1-2. Foto Petra Vokáčová

Obr. 4 Vlastnoruční deníkový zápis Jana Jáchyma ze Žerotína z 1. ledna roku 1715. Kniha č. 75, fol. 5r. Zemský archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, inv. č. 445, sign. V-2275/1-2. Foto Petra Vokáčová

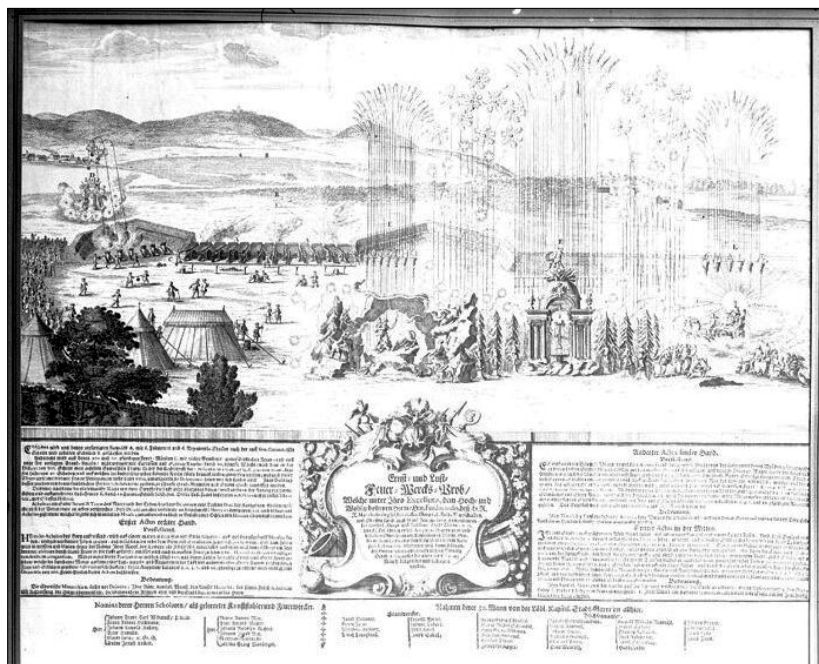
Obr. 5 Lov na daňky a kamzíky pořádaný u příležitosti sňatku císaře Leopolda I. se španělskou infantkou Markétou Terezou 16. prosince 1666 v Prateru. Rytina Melchiora Küsela. Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, sign. 171775-C

Obr. 6 Císařští komorníci a tajní radové v alonžových parukách a sytě černých pláštích ve slavnostním průvodu vídeňskou ulicí Graben do svatoštěpánského dómu (skupinka v prostředním zástupu napravo od Sloupu Nejsvětější Trojice) při holdování dolnorakouských stavů císaři Karlu VI. dne 8. listopadu 1712. Detail rytiny Johanna Andreama Pfeffela a Christiana Engelbrechta podle předlohy Johanna Cyriaka Hackhofera. Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, sign. Pk 3003, 1261

Obr. 7 Přijetí cizího poselstva v audienčním pokoji prince Evžena Savojského v Horním Belvederu. Mědiryt Jakoba Gottlieba Thelotta podle předlohy Salomona Kleinera, 1731, repronégativ. Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, sign. 214941-C

Obr. 8 Ohňostroj provedený v říjnu roku 1709 na počest císaře Josefa I. a jeho manželky Amálie Vilemíny před vídeňským mýtem Tabor. Soudobé vyobrazení, reprofoto. Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, sign. NB 606367-B

Obr. 9 Vídeňští dvořané shromáždění kolem monumentálního katafalku (castrum doloris) císaře Josefa I. ve dvorním kostele sv. Augustina během smutečních exekvií v červnu roku 1711. Soudobá rytina. Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sign. F 000305-B

Obr. 10 Jan Jáchym ze Žerotína. Portrét z 1. čtvrtiny 18. století, pastel. Národní památkový ústav, Ústřední památková správa v Kroměříži, mobiliární fond Státní zámek Velké Losiny, inv. č. VL 1588a, b